

VETERİNER HEKİMLİĞİ ETİĞİ - HAYVAN GÖNENCİ (REFAHI) İLİŞKİSİ*

Serdar Izmirli^{1@}

Aşkın Yaşar¹

Relationship on Animal Welfare – Veterinary Ethics

Özet: Hayvancılık günümüzde geleneksel üretim olmanın çok ötesinde hızla değişerek tüketime yönelik bir etkinlik haline almıştır. Bunun sebebi tüketicilerin üründe kalite ve emniyet talep etmelerinin yanı sıra, aynı zamanda hayvan gönencine de ilgi gösterilmesidir. Veteriner hekimliği etiği bir yönüyle, veteriner hekimleri içersin ya da içermesin hayvanların tedavisiyle ilgili bir çok moral durumu; ayrıca doğrudan veteriner hekimler ve onlarla ilişkili insanlarla ilgili olan ve mesleki etik olarak da tanımlanan geniş bir alanı kapsamaktadır. Hayvan gönenci ise çiftlik, pet, arkadaş, egzotik, laboratuvar ve vahşi hayvanların bakımı, beslenmesi, barındırılması, yetiştirilmesi, nakliyesi, kesimi, tedavisi ya da bilimsel araştırmalarda kullanımı sırasında ağrı, acı ve ıstıraptan uzak sağlık, mutluluk ve iyilik hallerinin sağlanmasıdır. Veteriner hekimler, hayvan gönenci konusunda hayvan sahibi ve hayvanlar arasında bağlantı kuran önemli bir pozisyondadırlar. Hayvan gönenciyle ilgili yeni yaklaşımlar, dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de güncel bir konu haline gelmiştir. Veteriner hekim, hekimlik hizmetleri sırasında hayvan gönenci sorunuyla karşılaştığında karar verebilmesi için yasal durumu çok iyi bilmesi gerekmektedir. Mevzuatta cevap bulamadığı durumlarda veteriner hekimliği etiği bilgisine dayanarak, etik karar verme süreci içerisinde karar verebilir. Bu çalışmada, kavramsal açıdan hayvan gönenci ve veteriner hekimliği etiği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etik, Hayvan, Hayvan gönenci (refahi), Veteriner hekimliği etiği

Summary: Nowadays stockbreeding became an activity aimed to consumption by changing rapidly beyond the traditional production. Its reason is to show interest to animal welfare at the same time together with demands of consumer for quality and safety. It can be said that “veterinary ethics” is related to animals just as veterinary medicine is related to animals. Considering this, any type of issue concerning animals-whether or not it involves veterinarians would be an issue of veterinary ethics. On the other hand, “veterinary ethics”, as its name applies directly relates to veterinarians and any person involved in providing veterinary care. Animal welfare can be defined as “To ensure that all animals (farm, pet, companion, exotic, laboratory and wild animals) are healthy, happy and feel well and they do not feel pain, ache and suffering when they are cared, fed, bred, transported, slaughtered, treated or used in scientific researches”. Veterinarians function is important between animal owners and animals in such a way related to animal welfare. New approaches related to animal welfare became topical subjects in Turkey as parallel to developments in the world. A veterinarian should be well informed on legislations related to animal welfare in order to make correct decisions when he encounters problems in this field during his duty. If there is no provision in the legislation he can make decision by using an ethical decision making process and veterinary medicine ethics. This study was discussed to be conceptual of veterinary ethics and animal welfare.

Key Words: Animal, Animal welfare, Ethics, Veterinary ethics

Giriş

Hayvan gönenci bilimi 1960’lı yıllardan itibaren biçimsel olarak gelişmeye başlayan yeni bir alan olarak tanımlanmaktadır (Hewson, 2004). Kavram olarak hayvan gönencinin, “hayvanların hem fiziksel hem de aklî iyiliğini içermekte olduğu” ilk kez 1965

yılında Brambell raporunda belirtilmiştir (Birbeck, 1991). Brambell Raporuyla birlikte Avrupa’da toplumun ilgisi artmaya başlamış, ancak 1979 yılında ilk kez düzenlenen hayvan gönenci toplantısına kadar çok önemli bir gelişme olmamıştır. Bununla beraber son 20 yılda hükümetler tarafından alternatif sistemlerle ilgili araştırmalara daha fazla kaynak ak-

Geliş Tarihi: 16.11.2006 @: sizmirli@selcuk.edu.tr

* Bu makale “Relationship on Animal Welfare – Veterinary Ethics” başlığı ile “International Joint Bioethics Congress on Inter-Cultural Bioethics: Asia and the West, 14-18 November 2005, Sanliurfa –Turkey, Proceeding”te özet olarak yayımlanmıştır.
1. Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Ana Bilim Dalı, KONYA

tarılmış ve çiftlik hayvanlarının davranış ve gönenç konuları üzerine Avrupa toplumlarının ilgisi yükseltilmiştir. Hayvan gönenciyle ilgili ilk makale 1971 yılında veteriner hekim Franklin M. Loew tarafından hazırlanmıştır. Son yıllarda çiftçiler ve üretimdeki bilim adamları üzerine baskı giderek artmış; konunun karmaşıklığından dolayı tartışmanın yoğunluğu da giderek yükselmiştir. Hayvan gönenci tartışmasının karmaşıklığından dolayı bir parça zorluğun bulunmakta olduğu ve hayvan gönenci analizinde değerlendirme yapabilmek için deontoloji (yasalar), etik (değerler), teknoloji, ekonomi ve konuyla ilgili bilimsel bilgi birikiminin gerekli olduğu bildirilmiştir (Rowan ve ark., 1999).

Hayvan gönenci kavramı tarihsel gelişim sürecinde özellikle hayvanları koruma düşüncesi çerçevesinde ele alınmaya çalışılmış; bu çerçevede toplumların hayvan bakımı ve gönenciyle ilgili değer yargıları, tutumları ve beklentileri hızlı bir şekilde değişmiş, konu toplumsal düzeyde duygusal ve politik bir sorun niteliği kazanmıştır (Smith, 1998). Hayvan gönenci konusundaki bu toplumsal duyarlılık veteriner hekimliği uygulamalarında da önemli bir etken haline gelmiştir. Bu durum veteriner hekimi, hayvan sahibi ve hayvan ilişkisi içerisinde görev ve sorumluluklarla donatılmış veteriner hekimleri bu üçgen içerisinde özelleşmiş hayvan gönenci sorunlarına da duyarlı olmayı zorunlu kılmaktadır. Toplumsal duyarlılık aynı zamanda gelişmiş bazı ülkelerde hayvan gönencini bilimsel bir araştırma ve tartışma alanı haline de getirmiştir (Almanya, Avustralya, Yeni Zelanda gibi). Hewson'a (2004) göre hayvan gönenci bilimi, günümüzde etik, etoloji, fizyoloji, nöroloji ve ekonomi gibi farklı bilim dalları tarafından kuşatılmış durumdadır.

Hayvan gönenci sorunları yetiştirme şekli, hayvan türleri, insanlardan kaynaklanan vb değişik başlıklar altında toplanabilir. İnsan merkezli (antroposentrik) bir yaklaşımla hayvan gönenci sorunlarına, deontolojik-etik görüşe, hayvan hakları görüşüne ve yararçı (utilitarik)-etik görüşe bağlı olarak üç farklı şekilde yaklaşılmakta ve değerlendirilmektedir (Sandoz ve Crisp, 1997). Bu çerçevede hayvan gönencinin etik (veteriner hekimliği etiği ve hayvan kullanımı etiği), deontoloji ve hayvan hakları görüşleriyle ilişkili olduğu da açıktır.

Çalışmada, hayvan gönenci ve veteriner hekimliği etiğinin kavramsal açıdan ele alınarak değerlendirilmesi ve ilişkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Veteriner Hekimliği Etiği

İnsanların tıp etkinliğinde bulunmaya baş-

ladıkları dönemde var olan etik sorunlar, zamanla artmış, konunun tarafları olan hekim-hasta ilişkilerinde yeni tartışma ortamları doğmuştur. Veteriner hekimliği alanında ise bu taraflara bir de hayvan eklenerek benzeri gelişmeler izlenmiştir. "Veteriner hekimliği etiği"nin konusunu, genel anlamda insanların hayvanlarla ilişkilerinden doğan, özel anlamda ise veteriner hekimliği uygulamaları sonucu ortaya çıkan ve çıkabilecek olan değer sorunlarının tanımlanması ve tartışılmasının oluşturduğu belirtilmiştir (Dinçer, 2001, Dinçer ve Meteş, 1994).

Tannenbaum'a (1995) göre etik, ahlakî olarak neyin iyi neyin kötü, neyin doğru neyin yanlış, neyin adaletli neyin adaletsiz olduğu konularıyla ilgilidir. Etiğin bir kolu olan "veteriner hekimliği etiği" de veteriner hekim merkezli olarak bu ayrımlar üzerinde durur. Tannenbaum farklı bir bakış açısıyla veteriner hekimliği etiğini hayvanlarla ilgili olarak onların tedavisiyle ilgili veteriner hekimliği etiği ve mesleki etik olarak ikiye ayırır. Hayvanlarla ilgili veteriner hekimliği etiği veteriner hekimleri içersin ya da içermesin, hayvanlarla ilgili bir çok moral durumu kapsar. Örneğin, "insanların ahlâki bir zorunluluk olarak vahşi hayvanlara sahip çıkması, hayvanların kürklerinin giyilip giyilemeyeceği" gibi. Meslekî etik ise, doğrudan veteriner hekimler ve onlarla ilişkili öğrenciler, teknisyenler, hayvan sahipleri ile ilgili olan alandır. Genel olarak veteriner hekimliği etiği problemleri bu kapsamda yer almaktadır.

Hayvan kullanım etiği (animal ethics) ise, hayvanların insanlar tarafından kullanılmasında hangi uygulamaların doğru-yanlış, nelerin iyi-kötü olduğuna ilişkin argümanlarımızın ortaya konması olarak tanımlanabilir. Daha çok hayvanları içeren etik durumların yeni bir çerçevesini, kısmen de veteriner hekimlerle ilişkili etik durumların bir bölümünü kapsamaktadır (Tannenbaum, 1995).

Veteriner hekimliği etiği ve hayvan kullanım etiğinin sınırlarını tam olarak ayırmak bazen oldukça zordur. Hasta hayvanların, sağlıklı ancak sahibi tarafından ötenazi yapılması istenen petlerin durumunda olduğu gibi bazı etik sorunlar hem veteriner hekimliği etiği hem de hayvan kullanım etiği alanına girmektedir. Hayvanlar üzerinde yapılan deneyler ve eti için hayvanların kesilmesinde olduğu gibi bazı durumlarda da hayvanların ve insanların durumunu ayırt etmek zorlaşmaktadır. (Tannenbaum, 1995).

Birçok insan, hayvanların his ve duyguları yaşadığına; koşulları kötü ise acı ve ıstırap çektiğine, iyi koşullarda ise mutlu olduklarına inanmaktadır. İnsanlara davranışlarımızda etik karar alınmasında

önemli kriterler olan "acı ve mutluluk" veteriner hekimliği etiği ve hayvan kullanım etiğinde de önemli kriterler olmalıdır (Duncan ve Fraser, 1997).

Hayvan gönenci

Rowan'a (1997) göre, "hayvan gönenci" kısaca negatif durumların hayvan yaşamında bulunmaması olarak tanımlanmaktadır. Hayvan için hoş olmayan "acı", "stres", "korku", "acı" ve "endişe" gibi uyarıcıların ya da fenomenlerin olmaması olarak değerlendirilmektedir.

Tandy'ye (1989) göre hayvan gönenci sorunu basit bir konu değildir. Toplumun gereksinimleri ve umutları ekonomiye, politik tutumlara ve teknolojik yeniliklere bağlı olarak sürekli değişmektedir. Veteriner hekimler bir taraftan yüksek standartları sağlama savaşı vermek, diğer taraftan da uygulamada karşılaştıkları problemleri çözmek için öğrendiklerini ve tecrübelerini kullanmak zorundadırlar. Etik anlamda bazı uygulamalardaki ikilemler tartışılmaktadır. Veteriner hekimler uygulamadaki zorluklara rağmen, hayvanlara verdikleri sağlık hizmeti çerçevesinde onların gönencini sağlamaya ve sürdürmeye de gayret etmektedirler.

Amerika Veteriner Hekimleri Birliği, hayvan gönencini "hayvan iyiliğinin tüm yönlerini kuşatan doğru barındırma, yönetim ve besleme, hastalıklardan korunma ve tedavi, sorumluluk gerektiren bir bakım, insani kullanım ve ötenazi" olarak tanımlamaktadır (Morrow, 2001, Smith, 1998).

Appleby ve Hughes'e (1997) göre gönenc, "iyi halde olmak, mutluluk anlamında" ve tam olarak "iyi bir halde olma durumu"nu belirtmektedir. Hayvanlar ancak kendi doğal çevrelerinde uyum içerisinde tam bir zihinsel ve fiziksel sağlık durumundadırlar. Gönenc kelimesinin anlamı zaman içerisinde değişerek günümüzde genel olarak "hayvanın durumunu, sahip olduğu pozisyonun düzeyini" belirtmek için kullanılmaktadır.

Hayvan gönenci kavramının bilimsel ve geniş bir tanımı "çiftlik, pet, arkadaş, egzotik, laboratuvar ve vahşi hayvanların bakım, beslenme, barındırma, yetiştirme, nakliye, kesim, tedavi ve bilimsel araştırmalarda kullanımı sırasında acı, acı ve ıstıraptan uzak sağlık, mutluluk ve iyilik hallerinin sağlanması" şeklinde yapılmaktadır (Appleby ve Hughes, 1997, Yaşar ve Yerlikaya, 2004).

Christiansen ve Sandoe'ya (2000) göre hayvan gönenci hem fiziksel sağlık hem de davranış olarak ele alınmakta ve bu çerçevede hayvanın çevresel sorunları nasıl aştığı değerlendirilmektedir. Hayvan gönencinin bazı problemleri, yetiştiricilikte yüksek

verimle çalışma ve biyoteknoloji kullanımından ortaya çıkmaktadır. Problemler genetik, yetiştirme teknikleri ve transgenik hayvanlardaki mutasyonlar üzerine birçok farklı konuyla da bağlantılı olabilmektedir.

Dünya Veteriner Hekimleri Birliği (1990-1991) "Hayvan Gönenci, Esenliği ve Etoloji Yönergesi" 1990'da kabul edilmiş ve "hayvanların kendi başlarına bir varlık olarak özel haklara sahip olmadıkları; insanların hayvan gönencini artırmakla sorumlu oldukları görüşünün hayvanlar için daha yararlı olduğu" belirtilmiştir. Avrupa Birliği ise "hayvanlar hissedilen varlıklardır ve hayvan gönenci olmalıdır" şeklinde bir yaklaşım sergilemektedir (Briese, 2005).

"Animal welfare" kavramında kullanılan "welfare" kelimesinin bazı sözlüklerde (Anon, 1995 ve 2000, Sinclair ve Ark. 1998) "sağlık ve afiyet, refah ve mutluluk, iyilikle ilgili koşullar, şartların iyi gitmesi hali" olarak görülmektedir. Kavramsal analizde ise "welfare" kelimesinin özünü oluşturan "iyilik, iyi olma hali" anlamını Türkçe'de "gönenc" kelimesinde "varlık içinde iyi yaşama" anlamıyla tam olarak bulduğu belirtilmektedir (Yaşar ve Yerlikaya, 2004).

Etik – Hayvan Gönenci İlişkisi

Dünya Veteriner Hekimler Birliği (1990-1991), hayvan gönencinin sağlanmasında etik yaklaşımın gerekli olduğunu; Rowan ve Ark.(1999), "Hayvan gönenci" teriminin toplumda etik kaygıyı dile getirmek için kullanıldığını belirtmektedirler. Tannenbaum'a (1995) göre gönenc, etik bir olguyu ifade etmekte olup, karara ve yargıya da ihtiyaç duyar. Hayvanın gönenci ile yaşam kalitesini aynı çerçevede değerlendiren Rowan ve arkadaşları (1999) bu kapsamda sağlık, mutluluk, iyilik ve uzun yaşam gibi farklı unsurların önemli kriterler olduğunu vurgulamışlardır.

Duncan ve Fraser (1997) hayvan gönencini "bilimsel genel bir düşünce olarak değil", hayvanlara karşı uygun davranış şeklini ortaya koymak için "değerler sisteminin (etiğin)" bir yansıması olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Bruce ve Bruce'a (2000) göre de, hayvan gönencinin etik ve toplumsal değerler ve normlarla ilişkili olduğu ve bu kavram içerisinde sadece fiziksel yönlü zararlılıklar değil, aynı zamanda farklı etki faktörlerinin de düşünülmesi gerekmektedir. Hayvanlara karşı davranış şeklimiz genel olarak çevreye davranış biçimimizin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, gönenc tanımında yer alan "varlık içinde iyi yaşama" halinin hayvanların en uygun şartlarda "sağlık, mutluluk ve iyilik hallerinin sağlanması" anlamıyla tam olarak örtüştüğü, ayrıca bu durumun genel olarak hayvan kullanım etiği (Yaşar 2005a) ve kısmen de

veteriner hekimliği etiğinin ilgi alanına girdiği söylenebilir.

Hayvan gönencinin sağlanmasında başta hayvan sahibi olmak üzere, hayvanla temas halinde olan bireylerin (veteriner hekim, araştırmacı, hayvan sağlık teknisyeni, öğrenciler, bakıcı ve genel olarak toplum) önemli sorumlulukları da vardır. Ancak gerekli şartların yerine getirilip getirilmemesinde ya da bunların sağlanıp sağlanmadığının belirlenmesinde veteriner hekimlere önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Veteriner hekimler, hayvan gönenci konusunda hayvan sahibi ve hayvanlar arasında bağlantı kuran önemli bir köprü pozisyonundadırlar. Veteriner hekim, hekimlik hizmetleri sırasında hayvan gönenci sorunuyla karşılaştığında karar verebilmesi için yasal durumu çok iyi bilmesi gerekmektedir. Yasalarda cevap bulamadığı durumlarda veteriner hekimliği etiği bilgisine dayanarak, etik karar verme süreci içerisinde karar verebilir (Yaşar, 2005b).

Veteriner hekimler hayvanlarla ilişkili insanlara ve organizasyonlara hayvan gönenci alanında doğru etik kararlar verme ve onları bilgilendirme konusunda önemli bir pozisyonda bulunmaktadır. Bu, tarafsız bir yaklaşımla veteriner hekimleri güvenilir bir yere koymaktadır (Birbeck, 1991).

Anatomi, biyokimya, fizyoloji, hayvan davranışları ve zootekni eğitimi, hayvan motivasyonuna etki eden içsel ve dışsal faktörleri anlamamıza, dolayısıyla hayvanların normal davranışlarının anlaşılmasına katkı sağlar (Stewart, 1989). Ancak veteriner hekimin hayvan gönenci konusunda ortaya koyacağı tutum ve davranışını belirleyen etik değerlerin bilinmesi, hayvanların en üst düzeyde hayvan gönencine kavuşmalarında oldukça etkili olacağı ileri sürülmektedir (Tannenbaum, 1995, Yaşar ve Yerlikaya, 2004).

Hayvan gönenci sorunları genel olarak ekonomik kaygılar, önemsemezlik, hayvan haklarını göz ardı etme gibi insanların hayvanlara karşı doğrudan ya da dolaylı tutum ve davranışlarından kaynaklanmaktadır. Odendal (1998), hayvan gönenci probleminin tüm yönleriyle ele alınması gerektiğini ve sorunların "insan - hayvan etkileşimi, yetiştirilecek hayvanların seçimi, besleme, yaşam alanları, eğitim, sosyal ihtiyaçlar, çevresel zenginlik, hijyen, hayvanların nakli, yetiştirme hizmetleri, yönetim hizmetleri, barınak hizmetleri" aşamalarında oluştuğunu bildirmektedir.

Genel olarak hem fikir olunan konu hayvan gönencinin sıklıkla "bir derece sorunu" olduğu yönündeki düşünce şeklindedir. Farklı hayvan türlerine ne ölçüde rahat ve uygun ortam sağlanacağı, sorunun

etik boyutunu içermektedir. Hayvan gönenci bilim alanında dile getirilen birçok sorun etik kaygılardan dolayı dile getirilse bile, bu tür kaygılar belirli hayvanlarda belirli seviyelerde çalışılması gerektiğine işaret etmektedir (Tannenbaum, 1991).

Sonuç ve Öneriler

Toplumların hayvan gönenciyle ilgili değer yargıları, tutumları ve beklentileri hızlı bir şekilde değişmektedir. Son yıllarda hayvan gönenci "duygusal, toplumsal ve politik" bir sorun haline gelmiştir (Smith, 1998).

Rowan ve Ark.'a (1999) göre "hayvan gönenci" toplumda etik kaygıyı dile getirmek için kullanılan bir terimdir. Bu terimi tanımlamak için yapılan birçok girişime rağmen hayvan gönenci nesnel olarak tanımlanmaktadır. Hayvanın gönenci ya da yaşam kalitesi kapsamına sağlık, mutluluk ve uzun yaşam gibi pek çok farklı unsur girmektedir. Morrow'a (2001) göre hayvan gönenci kapsamında olan bazı sorunlar etik olarak düşünülmesi gereken durumlardır.

Tannenbaum'un (1995) belirttiği gibi veteriner hekimliği etiği ve hayvan kullanım etiğinin ortak ve farklı alanları vardır. Bu bağlamda, hayvan gönencinin genel olarak hayvan kullanım etiği çerçevesinde; veteriner hekimliği ile bağlantılı olarak veteriner hekimliği etiği ile hayvan kullanım etiğinin kesiştiği alanda değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

Hayvan gönencinin sağlanmasında hayvan sahibinin yanında veteriner hekimlerin de önemli sorumlulukları olduğu (Yaşar, 2005b); hayvan gönencinin sağlanabilmesinin, etik karar verme sürecinin çok iyi bilinmesine (Yaşar, 2005b, Özen, 2005), konu ile ilgili tüm gerçeklerin, değerlerin, ilkelerin tarafsız ve çıkar gözetmeksizin gözden geçirilmesine ve bilgiye dayalı olarak izlenmesine bağlı olduğu (Özen, 2005); Dünya Veteriner Hekimler Birliği veteriner hekimlerin hayvanlardaki hastalıkların tanısı, tedavisi, kontrolü ve eradikasyonundaki üstünlüklerini kabul edip onayladığı ve ayrıca hayvanların acısını, sıkıntısını ve endişesini azaltmaya yönelik olan sorumluluklarını ve "Hayvan Gönenci" konusundaki rollerini de kabul ettiği bilinmektedir (WVA, 1990-1991). Bu çerçevede veteriner hekimlerin hayvan sahibi ve hayvan arasında orta noktada, etik bir duyarlılıkla ve tarafsız bir anlayış içerisinde bulunması gerektiği ileri sürülebilir.

Sonuç olarak;

Hayvan gönenci alanındaki toplumsal değişimin gelişmiş ülkelerde daha hızlı olduğu; hayvan gönenci problemlerinin genel olarak hayvan kullanım

etiğinin ve özel olarak da veteriner hekimliği etiğinin bu alanla kesişim noktalarında yer aldığı; veteriner hekimlerin hayvan gönenci probleminin çözülmesine yönelik olarak hayvan sahibiyile hayvan arasında orta noktada bulunması gerektiği ve bu pozisyonun hayvan gönenci problemlerinin çözümünde oldukça önemli olduğu; hayvan gönenci sorunlarının hayvan kullanımını etiğinin ve veteriner hekimliği etiği ile doğrudan ilişkili bir konu olduğu ve bu bağlamda veteriner hekimliği etiğinin ve dolayısıyla hayvan kullanımını etiğinin biyoetikle olan bilimsel ve güçlü bağları olduğu düşünüldüğünde biyoetik kongrelerinde "hayvan gönenci" konu başlığının da ayrı bir bölüm olarak değerlendirilmesi gerektiği Batı ülkelerinde hayvan gönenci kapsamında değerlendirilen "araştırma etik kurulları" ve/veya "deney hayvanları etik kurullarının" konuyla olan bağlantısının biyoetik çerçevesinde de ele alınmasının pozitif bilime katkı sağlayacağı; Türkiye'de yeni gelişmeye "hayvan gönenci kavramının" etikle olan bağlarının ön plana çıkarılmasının hayvan gönenci sorunlarının tespiti ve analizinde yararlı olacağı ve ilgili kurum ve kuruluşlara ışık tutacağı önerilebilir.

Kaynaklar

- Anon. (1995). *Welfare*. Collins Cobuild English Dictionary, Harper Collins Publishers, p.1898, London
- Anon. (2000). *Welfare*. The New International Webster's Dictionary Thesaurus (Encyclopedic Edition), p.1112, Trident Press International, Canada
- Appleby, M.C. and Hughes B.O. (1997). Introduction. In: *Animal Welfare*. Eds. Michael C. Appleby and Barry O. Hughes. pp. XI-XII, University Press, Cambridge- UK
- Birbeck, R. (1991). A European Perspective on Farm Animal Welfare. *JAVMA* 198 (8): 1377-1380
- Briese, A. (2005). Animal Welfare as part of the Veterinary Curriculum and to the European Legal Basis for Teaching Animal Welfare in the Veterinary Sciences. "TR02/AB/AG-01 nolu Twinning Sözleşmesi: Türkiye'de Hayvan Refahı Müfredatının Avrupa Birliği Müktesebatına Uygunlaştırılması" Konulu Seminer Toplantıları. 13-14 Nisan 2005, Ankara
- Bruce, D.M. and Bruce, A. (2000). Animal Welfare and Use. In: *Livestock, Ethics and Quality of Life*. Eds: John Hedges ve In K. Han, pp:53-77, Edinburgh, UK
- Christiansen, S. and Sandoe, P. (2000). Bioethics: Limits to the Interference with Life. *Animal Reproduction Science*, 60-61: 15-29
- Diğer, F. (2001). Tıp ve Veteriner Hekimliği Etiğine Komparatif Bir Yaklaşım. II. Ulusal Tıbbi Etik Kongresi Bildiri Kitabı, Türkiye Biyoetik Yayınları, Ankara. s:10-17
- Diğer, F. ve Menteş, A. (1994). Veteriner Hekimliği ve Hayvan Hakları Açısından Etik Kurullar. *T. Klin. Tıbbi Etik Derg.*, 2(3):148-150
- Duncan, I.J.H. and Fraser, D. (1997). Understanding Animal Welfare. In: *Animal Welfare*. Eds. Michael C. Appleby ve Barry O. Hughes. pp:19-31, Univ. Press, Cambridge- UK
- Hewson, C. (2004). What's Animal Welfare Science All

About? *Can Vet J* 45: 254-258

Morrow, J. (2001). Evaluating Management Practices for Their Impact on Welfare. *JAVMA* 219: 1374 – 1376

Odendal, J.S.J. (1998). *Animal Welfare in Practice*. Applied Animal Behaviour Science, 59: 93-99

Özen, R. (2005). Hayvan Gönencinde Etik Karar Verme Süreci ve Temel Etik İlkeler. Türkiye'de Birinci Hayvan Refahı ve Veteriner Hekimliği Eğitimi Konferansı Bildiriler Kitabı, Pozitif Matbaacılık, Ankara. s. 83-92

Rowan, A. (1997). The Concept of Animal Welfare and Animal Suffering. *Animal Alternatives, Welfare and Ethics*, L.F.M. van Zutphen and M. Balls, editors. p: 157-167, Published: Elsevier Science B.V., Amsterdam

Rowan, A.N., O'Brien H., Thayer, L. and Patronek, G.J. (1999). *Farm Animal Welfare - The Focus of Animal Protection in The USA in the 21st Century Farm Animal Welfare*. Tufts University School of Veterinary Medicine. pp.1-99. <http://www.tufts.edu/vet/cfa/faw.pdf>, Erişim Tarihi: 25.05.2005

Sandoe, P. and Crisp, R. (1997). Ethics. In: *Animal Welfare*. Eds. Michael C. Appleby and Barry O. Hughes. pp. 3-17, University Press, Cambridge- UK

Sinclair J, Hanks P, ve Fox G (1988). *Welfare*. Metro Collins Co-build Essential Dictionary. s.1184 (Çev. Önder Renkliydırım) Metro Kitap Yay. ve Paz., İstanbul

Smith, C.H.B. (1998). Veterinarians and Animal Welfare – A New Zealand Perspective. *Applied Animal Behaviour Science* 59: 207-218

Stewart, M. (1989). Teaching of Animal Welfare to Veterinary Students. In: *The Congress Book of the Status of Animals: Ethics, Education and Welfare*. Eds. David Paterson and Mary Palmer. pp. 201-206, BPCC Wheaton's Ltd., UK

Tandy, J. (1989). The Role of the Veterinarian in Animal Welfare – Practical Dilemmas. In: *The Congress Book of the Status of Animals: Ethics, Education and Welfare*. Eds. David Paterson and Mary Palmer. pp.182-190, BPCC Wheaton's Ltd., UK

Tannenbaum, J. (1991). Ethics and Animal Welfare: The Inextricable Connection, *JAVMA* 198(8):1360-1376

Tannenbaum, J. (1995). The nature and Importance of Veterinary Ethics-Fundamental Concepts. In: *Veterinary Ethics: Animal Welfare, Client Relations, Competition and Collegiality*. Mosby-Year Book, Inc., USA. pp:1-13, 171-175

World Veterinary Association (1990-1991). Policy Statement on Animal Welfare, Well-Being and Ethology. *WVA Bulletin*, 7(2): 38-39

Yaşar, A. (2005a). Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi'nde Hayvan Gönenci Eğitimi. Türkiye'de Birinci Hayvan Refahı ve Veteriner Hekimliği Eğitimi Konferansı Bildiriler Kitabı, Pozitif Matbaacılık, Ankara. s. 37-47

Yaşar, A. (2005b). Tarihsel Bir Bakış Açısıyla Hayvan Gönenci: Veteriner Hekimliği Etiği, Hayvan Kullanım Etiği, Hayvan Gönenci ve Veteriner Hekim İlişkisi. Türkiye'de Birinci Hayvan Refahı ve Veteriner Hekimliği Eğitimi Konferansı Bildiriler Kitabı, Pozitif Matbaacılık, Ankara. s. 53-66

Yaşar, A. ve Yerlikaya, H. (2004). Hayvan Gönenci - Veteriner Hekimliği İlişkisi ve Avrupa Birliğindeki Yasal Düzenlemeler Üzerine Bir Araştırma. *Vet. Bil. Derg.*, 20(4): 17-24